

J. DAULIUS

LAISVAMANYBĖ
LIETUVOJE

KAUNAS

1936

LAISVAMANYBĖ LIETUVOJE

J. DAULIUS

LAIŠVAMANYBĖ
LIETUVOJE

KAS JI IR KO JI NORI?

K A U N A S
1936

Spaudė „Šviesos“ spaustuvė, Kaune, Jakšto 2

Autoriaus žodis

Su laisvamanybe šiandien mes turime skaitytis, kaip su faktu. Ji pas mus reiškiasi, rodo didelį aktyvumą ypač liaudyje; ji siekia to, ką yra pasiekusi savo laiku laisvamanybe Prancūzijoje ir kituose kraštuose. Neįsigilinus arčiau į jos skelbimų veiklą, atrodo, kad visos jų pastangos yra tik tuščias bandymas išrauti iš mūsų tautos sąmonės krikščioniškosios dorovės ir religijos pradus. O vis dėl to visa tai, kas jų daroma, nėra tai nekaltas vaikų žaislas. Jie žaidžia pačiu pavojingiausiu žaislu, būtent, mūsų tautos likimu. Tai sakydami mes turime galvoje daugiau, kaip dorovinį religinį mūsų tautos likimą. Kaip gaisras prasideda iš mažos kibirkšties, taip tautos puolimas prasideda nuo mažų dalykų. Deja, laisvamanybe jau ne nuo šiandien žaidžia kibirkštimis ir graso sukelti Lietuvoje didžiulį gaisrą. Kad tai, kas čia teigiama nėra autoriaus fantazijos padaras, matyti iš žemiau paduodamų faktų.

1. Liet. laisvamanybės kilmė ir esmė

Visi gerai žinome, kokią sunkią kovą lietuviams teko pakelti su svetimomis įtakomis, praėjusiame ir dar tolimesniuose šimtmečiuose. Rusifikacija bandė išsigalėti kartu su pravoslavija. Tačiau sutelktomis jėgomis kovodami prieš šią pastarąją, lietuviai atsilaikė ir prieš pirmąją (rusifikaciją) ¹. Deja, dar tebekovojant su pravoslavija, į lietuvių tarpą ėmė veržtis Rusijoje gimusi nauja nihilizmo srovė. Blogiausia buvo tai, kad šitos srovės apaštalai Lietuvoje buvo patys mūsų tautiečiai. Jie Rusijos mokyklose užsikrėtę grubia, Lietuvai svetima materializmo pasaulėžiūra, bandė ją persodinti ir į mūsų dirvožemį. Mes gerai atsimername, kaip tautinio atgimimo darbas pačioje pradžioje buvo bandomas įkinkyti ir į šį svetimos pasaulėžiūros propagandos vežimą. Ne

¹ „Rusifikacija Lietuvoje“, sako prof. Alb. Rimka, „buvo nemaža rezultatų pasiekusi, nes kariuomenė ir rusų mokykla savo įtaką darė. Tai įtakai lengviausia pasiduo-davo vaikai ir priaugantis jaunimas, kuris negali sugebėti kritiškai dalykus vertinti. Rusų laikų lietuviškuose laikraščiuose pilna pranešimų iš įvairių Lietuvos vietų apie tai, kad dažnai žmonės dėl savo nesusipratimo rusifikatoriams arba polonizatoriams patys į tinklus eina. Ypač šiek tiek prasimokęs jaunimas tuojau ima rusų kalbą ar bent

kas kitas, kaip tas pats J. Šliūpas, kuris dalyvavo rusų socialistų revoliucionierių grupėse, atėjęs į „Aušrą“ ėmė joje propaguoti ir „netikystę“ arba „valnamanybę“. Šią darbą lenkų pozityvistų – laisvamanių pavyzdžiu toliau tęsė Vincas Kudirka ir jo vienminčiai (J. Bagdonas, Pov. Višinskis ir kt.), „Varpe“, „Ūkininke“ ir „Naujienose“, o socialistai „Darbininkų Balse“ ir kituose savo laikraščiuose.

Vinco Kudirkos atstovaujama laisvamanybė turėjo daugiau įtakos į buržuazinių sferų pasaulėžiūros susidarymą, kai tuo tarpu socialistų – į proletariškųjų. Bet kadangi tikro lietuviško proletariato tada Lietuvoje dar beveik nebuvo, tad laisvamanybe tebuvo (net iki pačių pastarųjų laikų) populiarūs tik buržuazinėse sferose, taip tariant, mūsų kairiojo liogerio inteligentijoje (daugiausia laisvųjų profesijų, kaip advokatų, gydytojų, inžinierių, mokytojų ir kit. atstovuose). Šita, sakytume, buržuazinė laisvamanybė ir dėjo visą laiką pastangų apreikštąją religiją ir dorovę pakeisti „mokslinė religija“ ir „prigimtąją dorovę“. Vieni jų, praktiškai nebepraktikuodami apreikštąsios religijos, vis dėlto teoretiškai nebuvo nuo

rusų raidės vartoti. Ir jei vis dėlto rusifikacijos pastangos niekais nuėjo, tai čia labai daug prisidėjo religinis momentas – žmonių instinktyviškas nekentimas rusiškų raidžių kaip pravoslaviškų, t. y. ne jų išpažįstamos tikybos – nekatalikiškų (m. pbr. A u t.). (Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai... Kaunas, 1932 m. 32–33 p.).

jos labai nutolę. Kiti gi tiek praktiškai, tiek teoretiškai buvo nutraukę visus ryšius su apreišk-tąja religija ir dėlto, jos nepakęsdami, ėmėsi su ja atvirai kovoti. Taip susidarė pas mus aktyvio-jo ateizmo arba aktyviosios laisvamanybės kryptis.

Šitos aktyviosios – karingosios laisvama-nybės pionierius pas mus yra Jonas Šliūpas. Pra-dėjęs „Aušroje“ ją propaguoti, jis ilgai netrukus (1884 m.) gavo išvykti į Ameriką. Čia jis per 33 m. ir dirbo tam, kad lietuviuose išseiviuose su-griautų senosios pasaulėžiūros pagrindus. Šitą tezę nėra reikalo čia plačiau įrodinėti. Tai atve-jų atvejais yra prisipažinęs ir pats J. Šliūpas. (Net pastarajame V. Teatre įvykusiame minėjime jis yra pareiškęs, kad jo didžiausias tikslas buvęs sekuliarizuoti Amerikos lietuvių bažnyčias). Tai jis ir darė tiek per „Lietuviškąjį Balsą“, tiek per „Vienybę Lietuvinkų“, tiek per „Apszvietą“, tiek per „Naują Gdynę“, „Laisvąją Mintį“ ir eilę ki-tų laikraščių. Tam reikalui tarnavo ir jo įsteigto-sios organizacijos, kaip „Tėvynės Mylėtojų Dr-ja“, „Susivienijimas Lietuvių Amerikoje“, „Lietuvių Mokslo Draugystė“, „Susivienijimas Lietuvių So-cialistų“, „Susivienijimas Lietuvių Laisvamanių“ ir kitos. Per visą savo veiklos Amerikoje laiką jis apie 30 % Amerikos lietuvių yra sulaisvama-ninęs. Silpni lietuvių pasaulėžiūriniai pagrindai, parsivežti iš savo tėvynės, didmiesčių gyvenimas su savo neigiama įtaka ir eilė kitų veiksnių padė-jo J.Šliūpui sėkmingai atlikti savo nelemtą misiją.

Po karo (1917 m.) grįžęs į Lietuvą, J. Šliūpas pradėjo savo laisvamaniškąją veiklą ir čia. 1924 m. Šiauliuose su keletu berods taip pat iš Amerikos grįžusių jo auklėtinių ir bendradarbių įsteigia Amerikoje esančios laisvamanių draugijos „Society for Ethical Cultur“ pavyzdžiu „Lietuvių Laisvamanių Etinė Kultūros Draugiją“. Šita tatai draugija šiandien ir judina visą karingosios laisvamanybės darbą Lietuvoje. Iki 1930 metų ji buvo silpna ir daugiau veikė per „Kultūros“ dr-ją, kuri turėjo savo žurnalą „Kultūrą“, savo tuo pačiu vardu pavadintą knygų leidyklą ir tuo pačiu vardu vadinamą Tarybą, sušaukusią net šešis taip vadinamus „Kultūros“ kongresus. Šiai pastarajai, atseit, „Kultūros“ draugijai pasilpus ir kai kurių savo šakų netekus, 1931 m. su žurnalu „Vaga“ buvo pradėta nauja laisvamanių veiklos vaga.

Iki 1932 m. pas mus laisvamanybė laikėsi daugiausia buržuazinėse sferose. Su „Laisvamano“, vėliau pavadinto „Laisvąja mintimi“, laikraščiu, buvo pasukta liaudies kryptimi.

Klausimas, kodėl buvo pasukta į liaudį? Tai yra ne tik taktikos, bet ir pačios laisvamanybės gyvybės klausimas. Kuo gi remiasi laisvamanybė? O gi mechanistiniu materializmu, pozityvizmu, darvinistiniu evoliucionizmu, Haeckelio monizmu. Visa tai mokslo pasaulyje šiandien laikoma atgyvenusiais dalykais. Kalbėti inteligentams apie tai, kaip apie paskutinį mokslo žodį, reikštų pasijuokti iš jų. Reikia būti per daug naiviu,

kad toks 19-to šimtmečio mokslas, šiandieniniam inteligentui bebūtų įdomus. Visos tad pastangos tiek per „Kultūros“ žurnalą, tiek per „Kultūros“ b-vės leidžiamus neva mokslo veikalus, tiek ir per „Vagą“ sudominti mūsų inteligentiją jau seniai palaidotomis mokslo teorijomis, neįėjo veltui. Vos vienas kitas nekritiškas studentas ir moksleivis priėmė už tikrą pinigą tai, kas buvo skelbiama tų, kurie iš Rusijos vadovėlių išmokytus dalykus neturėjo galimybės palyginti su šių dienų mokslo pažanga¹. Tačiau nepaslaptis, kad mūsų laisvamanybės vadams rūpi ne mokslas, ne jo pažanga, bet laisvamanybės propaganda. (Tai yra pareiškęs ir J. Šliūpas V. Teatre š. m. kovo 4 d. Jo raštuose, esą, nereikia ieškoti moksliskumo, nes jis rašęs propagandos tikslu). Bet kadangi niekas taip gerai nepatarnauja laisvamanybės propagandai, kaip minėtos 19-to šimtmečio

¹ „Jau prieš karą“, sako dr. A. Juška, „mokslo kultūros reikalais buvome blogai aprūpinami. Mokslo pažangos atgarsiai mus beveik tik tepaliesdavo rusams tarpininkaujant. Patys rusai dar tepajėgė tik maža ir tik kai kuriose mokslų srityse būti mokslo pionieriais. Tai, ko mes turėdavome misti, išeidavo per populiarizatorių ir vadovėlininkų koštuvą. Kad jis kai kuriais atžvilgiais pasirodydavo net labai selektyviai tendencingas, visi gerai žinome ne tik iš istorijos, bet net gamtamokslių valandų. Kai kuriuo atžvilgiu šioje srityje atsidūrėme nūnai dar blogesniame padėjime. Plačiuose beaugančios inteligentijos sluoksniuose ir rusų kalba pasidaro nebeprieinama, o kita kuri vakarų Europos kalba dar nė tiek prieinama, kad jau ji patarpininkautų susipažindinant su mokslais.

filosofinės srovės, tad, užsimerkus prieš bet kokią šių dienų mokslo pažangą, reikią tvirtinti tikruoju mokslu esant tik tai, kas buvo prieš 50 metų. Jeigu šitokio mokslo nenori suprasti šiandieninė mūsų inteligentija, jei ji iš to juokiasi, tad ar negeriau palikti ją ir pasukti į liaudį, kuri juk nežino šito skirtumo ir kurios nežinojimu dar galima kol kas prekiauti. Štai kas mūsų laisvamybę vertė pakeisti kryptį liaudies link.

Klausimas, koks gi yra buvęs 19-tojo šimtmečio mokslo santykis su religija? Tiesa, kad pozityvizmas neigė visa tai, kas nėra apčiuopiama ir patiriama, vadinasi, neigė antgamtybę, dvasios, Dievo buvimą. Materializmas viską laikė esant medžiaga ir bet kokio dvasinio prado nepripažino; tuo būdu žmogus, anot jo, tėra tik medžiagos krūva; pasaulis taip pat tik medžiagos didžiulė masė; medžiaga esanti amžina; niekas medžiagos nėra tvarkės: nėra jokio aukštesnio

Dalis lietuvių inteligentiškos visuomenės tebegyvenančios rusų mokslo tradicijomis, skaito dažnai dideliu nuopelnu perkošti pasenusias rusų nešotojo mokslo liekanas ir jas patiekti nekritiškai mūsų šviesuomenei kaip moderniojo mokslo rezultatus... Šiais laikais, kada net tūlas mūsų profesorius sugeba ex cathedra skelbti mokslo anachronizmą... kaip mes begalime nebūti dienos diletantais, nors ir inteligentais? O ką mano tie mokytojai, kurie mokyklose gyvena vien vadovėliais, savo pernykščio šimtmečio atsiminimais ir gal dar naujomis rusiškėmis populiarizacijomis iš Berlyno, tepasisako patys!" („Židinys" 1925 m. 4 nr. 314-17 p)

Tvarkytojo: viskas susitvarkė savaime (determinizmas)¹. Darvinistinis evoliucionizmas teigė, kad viskas savaime tiesia linija išsivystė iš anksčiau buvusios amžinos medžiagos; taigi iš medžiagos savaime atsiradusi gyvybė²; pradžioj gyvybė reiškusis labai primityviose formose, paskui išsivystę augalai, iš jų žuvis, iš žuvų gyvuliai, iš gyvulių (beždžionių) žmonės. Žmonėse taip pat viskas vystėsi: kultūra, dorovė, religija, šeimos, nuosavy-

J. K e l i u o t i s t a i p p a t p a b r e ž i a , k a d „ d a u g u m a s (m ū s ū) p r o f e s o r i ū š i a n d i e n y r a a t s i l i k ė p e n k i a s d e š i m č i a m e t ū i r m o k o i š 19 a. v a d o v ė l i ū (ž . „ N . R o m u v a ” 1933 m. s p a l i ū 22 d. 860 p.).

Dr. A. G y l y s , r e c e n z u o d a m a s g y d . J o n o K a i r i ū k š č i o , ž i n o m o m ū s ū l a i s v a m a n i ū v e i k ė j o , „ G a m t o s m o k s l ū f i l o s o f i j a ” (T a u r a g ė j 1926) s a k o : „ m e t a f i z i k a i p . K a i r i ū k š t i s n e r a n d a s a v o f i l o s o f i j o j v i e t o s . A n o t j o , „ b e r g ž d ž i a i r n e v a i s i n g a y r a p r o t a u t i a p i e d a i k t ū „ e s m ė ” , p a s a u l i o „ t i k s l a ” , p i r m a š i a s „ p r i e ž a s t i s ” . . . S u t o k i u m e t a f i z i k o s s u p r a t i m u p . K . m a ž i a u s i a i b e n t 50 m e t ū p a s i v ė l i n o . T o k i o s s a l i a m o n i š k o s g u d r y b ė s d a b a r t i k S o v i e t ū R u s i j o j m a d o j . . . I r p s i c h i n i u s r e i š k i n i u s p . K . a i š k i n a f i z i k o s - c h e m i j o s d ė s n i a i s . J o n o m o n e n ė r a s i e l o s , n ė r a p o m i r t i n i o g y v e n i m o . . . T a i v i s „ g u d r y b ė s ” , k u r i o s v y r a v o 19 š i m t m e t y j e i r k u r i o m i s d i d ž i u o j a s i S o v i e t ū r u s a i ” („ Ž i d i n y s ” 1927 m. 1 n r. 83 – 84 p.).

¹ Šitą materializmą, kurį skelbė Vogtas, Moleschottas, Büchneris Vokietijoje, pas mus skelbė ir tebeskelbia J. Šliūpas. Jis yra išvertęs į lietuvių kalbą net populiariausį Büchnerio veikalą „Kraft und Stoff” (Spėka ir Medega), vadinamą materializmo evangelija. Palygink taip pat jo straipsnį „Vagoje” (1931 m. 2,3 nr.). „Materializmas ir jo laimėjimai”.

bės, valdymosi supratimas. Pradžioj žmonės buvę labai nekultūringi, žemos dorovės, neturėję jokios religijos, gyvenę be šeimos kaip gyvuliai, valdymesi jokios tvarkos nebuvę. Paskui pamažu, gyvendami šeimomis, gentimis, ėmęsi valdytis, išsigalvoję įvairių medžioklės, žuvininkystės, žemdirbystės įrankių, ėmę statyti namus. Iš pradžių bijodami griaustinių ir kitų gamtos jėgų, ėmęsi į jas melstis, jas dievinti, paskui dievinę savo didvyrius, karo vadus ir turėję daug dievų, kol galų gale priėjo vieno Dievo sąvokos. Šitaip galvojo Karolis Darvinas, šitaip skelbė jo sekėjai 19-tam šimtmetyje. „Paskesniais, Haeckelio laikais tas materializmo plikumas dangstyta įvairiais naujoviškais papuošalais, bet viduje ir čia būta didžiausio išdvasėjimo ir paviršutiniškumo. Didžiausios nesąmonės buvo rimtai palaikomos. Monizmo mados filosofai atomais žaidė kaip biliardo rutuliais, šūkaudami vienu akimirksniu gali išspręsti visas „Pasaulio mįsles“ (prisimink Haeckelio veikalą Weltratsel – Pasaulio paslaptys, kurio dalį yra išsivertę ir mūsų laisvamaniai¹ – *Aut.*), išaiškinti visus „gyvenimo stebuklus“² Kai kurie iš jų, kaip, pav., pats Haeckelis, buvo

medžiagos negalimumą pas mus jau seniau buvo rašoma „Kosme“, „Židiny“ ir kituose žurnaluose.

¹ Žiūr. E. Haeckel. Mūsų monistinė religija. Vertė V. Demikis. Tilžė 1924.

nų gamtos mokslų problemos katalikiškos programos šviesoj, „Židiny“ 1925 m. 2 nr. 104 p.

nuėję net taip toli, jog tyčia falsifikavo fotografijas, kad tik atrodytų didesnis panašumas tarp beždžionės ir žmogaus skeletų ir embrionų¹.

Šitomis darvinistinio evoliucionizmo, Büchnerio materializmo, Haeckelio monizmo ir kitomis 19-tojo šimtmečio teorijomis daug kas tikėjo. Kadangi jos buvo skelbiamos mokslo žmonių, tad manyta, kad iš tikro mokslas visa tai jau yra išaiškinęs. Tačiau toliau tuos dalykus tyrinėjant, pasirodė, kad daug kas iš jų buvo tik gražus spėliojimas, gerokai išpūstas, pagražintas. Iš tų gražiai aprašomų teorijų, kurias laisvamaniai delnais trindami skelbė savo brošiūrose ir laikraščiuose, kaip griaunančias bet kokią religiją šiandien tik šipuliai teliko. Viskas subyrėjo arba byra nuo stiprių šių dienų mokslo pažangos kūjų. Štai kaip vaizduoja šitų senųjų teorijų griuvimą rusas prof. Frankas savo vienoje paskaitoje apie kultūros krizę ir Europos likimą. „Senoji (suprask – materialistinė) pasaulėžiūra miršta. Jos šaknyse paslėpti nuodai... Europa jau ieško naujų kelių. Tas ypatingai jau žymu įvairiuose moksluose. Kraštutinis natūralizmas keičiasi iš pat pagrindų. Neriboto pasaulio vietą užima ribotas;

¹ Čia reikia pastebėti, kad pas mus descendencijos teorija buvo kaip tikrai pasisavinta šios pastarosios, būtent, Haeckelio modifikacijos. Vadinasi evoliucijos teorija pas mus yra populiarinama tokia, kokia ji yra Haeckelio monizme. Didžiausi šitokio evoliucionizmo atstovai ir populiarintojai pas mus yra prof. P. Avižonis, dr. J. Šliūpas, gyd. J. Kairiūkštis ir kt.

gamtos mechanizmą – tikslingumas; nenutrūkstamą Darvino evoliucionizmą – pastovūs amžini tipai. Išvyta iš dvasinių reiškinių pasaulio siela vėl grąžinta. Medicina vis daugiau ir daugiau reikšmės pripažįsta dvasiai gydyme. Gamta apdovanojama entelechijomis (dvasiniais pradais)"

Bet dabar gali kilti klausimas, kodėl gi mūsų laisvamanybė užmerkė akis prieš šių dienų mokslo pažangą ir dar vis nenori išsižadėti to, kas jau yra atgyvenę? Čia tat ir glūdi pačios laisvamanybės paslaptis. Pasirodo, kad mokslo srityje ji renkasi ne tai, kas šiuo momentu mokslo laikoma tikra, bet tai, kas jai naudinga, nors ir su šių dienų mokslo pažanga nebesiderintų. Teisingai pastebi dr. H. Eibl, kad „19-to šimtmečio materializmą teoretiškai galima laikyti nugaltetu, tačiau populiarioji laisvamanybė vis dar negali nuo jo atsisakyti, nes jis sudaro jos turinį ir argumentų arsenalą, o šiuo tarpu, bolševizmo dėka, jis yra pasiekęs nepaprastos galybės. Turės dar praeiti kiek laiko, kol jis bus išstumtas iš masių sąmonės².

Jau iš to, kas čia pasakyta matyti, kad laisvamanybės esmė yra ne kas kita, kaip ateizmas – bedievybė, pridengiama neva modernaus mokslo skraiste, bet faktinai besilaikanti praėjusio šimtmečio filosofinių srovių, kurios šiandien laikomos jau atgyventomis.

2. Laisvamanybės tikslai ir uždaviniai

Kad mūsų laisvamanybei rūpi ne mokslas, kultūra ir ne žmonių dorovė, bet kažkas kita, tai rodo ir tas faktas, jog ji bijo šių dienų mokslo šviesos ir visai nesirūpina, kaip toliau pamatysime, savo organizacijoms priklausančių žmonių dorovę. Ko tad ji siekia? Pirmutinis ir svarbiausias jos siekimas yra bet kokia kaina sugriauti krikščioniškosios dorovės ir religijos pagrindus. „Kovoti su visomis dogmatinių tikėjimų sustingusiomis ir atgyvenusiomis formomis, su tarptautiniu klerikalizmu, su visokio plauko ortodoksais – davatkomis ir tariamai neklaidingais autoritetais" („Laisvamanis" 1933 m. 1 nr.). Ar gi laisvamanybe nieko daugiau ir nesiekia, kaip tiktai šito religijos griovimo? Ar gi ji nieko pozityvaus į krikščioniškosios religijos ir dorovės vietą nemano duoti? Taip. „Laisvamaniai dažnai yra puolami", sako gyd. Jonas Kairiūkštis-Karušis, „kad jie griauna tikybą, o jos vieton nieko neduoda ir nekuria. Kyla klausimas, ar toks priekaištas yra teisingas? Ar reikalinga yra keisti tą antireliginio veikimo kryptį, kuria paprastai eina laisvamaniai ir jų draugijos? (Ne)... Religija yra nereikalinga kuo kitu keisti. Paimsiu štai kokį pavyzdį

– jei mes turėtume apendicitą (aklosios žarnos uždegimą), mums padarytų operaciją ir mes pasveiktumėm, nejaugi mes norėtumėm tą ligą kuo kitu pakeisti. Religijos sąvoką iš tikrųjų galima suartinti su ligos sąvoka" (Laisvosios minties A B C, Kaunas 1934 m. 68 p.).

Panašiai nors ne taip atvirai, atsako ir dr. J. Šliūpas š. m. „Laisvosios Minties" 3 numery. „Kaip kiti laisvamaniai, taip ir mes pranašaujame tikybę žlugimą ir mirtį. Dėl to ne vienas atkaklus tikybininkas klausia mus prisispyręs, ką gi jūs laisvamaniai pastatysite tikybę vieton? Ar manote, kad liaudis gali likti be altorių ir bažnyčių? Juk religija stabdo žmogaus aistras ir sulauko jį nuo blogybių". – „Kad nuraminus kunigų draugus ir maldininkus", J. Šliūpas duoda atsakymą, nurodydamas materializmo ir monizmo idealus. Tačiau, kaip žinoma, materializmas ir monizmas religiją ir dorovę taip pat tik griaua, ir į jos vietą nieko neduoda.

Šitą vienpusišką griovimo darbą yra pastebėję net patys J. Šliūpo bendradarbiai. Ed. Levinskis, 1924 m. Šiauliuose padėjęs dr. J. Šliūpui steigti „Laisvamanių Etinę Kultūros Draugiją" ir per 10 metų joje veikęs, pagaliau įsitikino, kad laisvamanių veikla eina griaujamąja kryptimi. Savo straipsnyje „Ar pakanka tik griauti?*" („Pasaulėžiūroje" 1934 m. 8 nr.) jis rašo: „Man svarbu ne tik griauti, bet ir statyti, o dr. J. Šliūpui ir jo vienminčiams – tik griauti". Toliau jis

sako: „Patyriau ir patiriu dar tai, kad Dr. Jonas Šliūpas ir jo vienminčiai, lygiai kaip ir bolševikų bezbožnikai, griaua ne vien... katalikų ir kt. (religiją), bet taip pat ir laisvąją, tą, kurią skelbė Kristus, Tolstojus ir kiti pasaulio išminčiai. Visus tokius išminčius jie laiko nieko vietoje" (t. p.).

Iš to, kas čia Ed. Levinskio pasakyta, gali kilti klausimas, ar nėra perdėjimo sakyti, kad mūsų laisvamanių veikla yra bolševikiškai bezbožnikiška? Sunku, rodos, tikėti, kad laisvamanybės tikslai galėtų kada nors sutapti su bolševikų bezbožnikų tikslais. Norėdami šitą klausimą nuoširdžiai išsiaiškinti, pažiūrėkime, ko siekia laisvamanybe, griaudama religiją, ir ko siekia komunizmas per bezbožnikų organizaciją, taip pat kovodamas su religija. Kad kas neįtartų mūsų vienpusiškume, mes imkime visai nesuinteresuotus liudininkus. Tokiu liudininku čia galima pasikviesti kad ir buvusį žymųjį austrų socialdemokratų vadą Otto Bauerį, kuris savo veikalėlyje „Socialdemokrate, Religion und Kirche" (į mūsų kalbą jis taip pat yra išverstas – A. Žvirono, Kaunas 1931 m.) štai ką sako: „Šiandien kai kurie laisvamaniai tebegyvena senomis liberalų iliuzijomis. Jie mato: plačiosios liaudies masės per savo religingumą yra buržuazinių klerikalų partijų įtakoj. Todėl jie samprotauja: religingas mases turim išlaisvinti iš religinių pažiūrų, kad tuo būdu išplėstumėm jas iš klerikalinių partijų, buržuazijos viešpatavimą palaikančių, kad patrauktumėm

į savo pusę ir panaudotumėm jas kovai su buržuazija. Tai yra senas tik į naujus rūbus įvilktas liberalizmo tikėjimas: esą, religinis išsilaisvinimas yra politiško bei ūkiško išsilaisvinimo laidas!" (73 p.). Toliau tas pats Otto Bauer pabrėžia, kad šitų iliuzijų išsklaidymas laisvamanybėje, esą, labai sunkiai duodasi: „Dar ir todėl sunkiau įveikti laisvamanybės pripažįstamos senos liberalų iliuzijos, kad tos senos iliuzijos surado sau naujų sąjungininkų. Tie nauji sąjungininkai tai – bolševikai. Juk komunistai moko, kad religija nėra privatiškas kiekvieno reikalas, bet kad partija turi su ja kovoti" (t. p. 75 p.).

Klausimas, kodėl komunistų partija yra suinteresuota kovoti su religija? Berods visiems yra gerai žinoma komunizmo tezė, kad religija svarbu išrauti iš masių sąmonės dėl to, kad kitaip pats komunizmas negalėtų prigyti. Vadinasi, kova su religija yra reikalinga, kaip paruošiamoji fazė komunizmui įsigalėti. Šito principo vedamas, kominternas yra suorganizavęs ir „Proletariškosios Laisvamanybės Internacionalą" (Internationale des Libres – Penseurs Proletariens Communiste) su centru Maskvoje. Šito Internacionalo tikslas yra paruošti kelią Komunistų Internacionalo realizavimui. Nepaslaptis, kad šitam Maskvos inspiruojamam ir vadovaujamam Laisvamanybės Internacionalui priklauso jau daugelio kraštų (Vokietijos, Belgijos, Anglijos, Austrijos, Bulgarijos, Lenkijos, Šveicarijos, Ispanijos, Suvienytų Amerikos Vals-

tybių, Japonijos, Prancūzijos, Graikijos, Olandijos, Čekoslovakijos) laisvamųjų organizacijos. Vienur jos atvirai vadinasi revoliucinių laisvamųjų (pav., Prancūzijoje „Union Federale des Libres – Penseurs Revolutionnaires de France“), kitur dar dangstosi nekaltesniais, kaip „proletariškųjų laisvamųjų“, vardais. Dėl savo glaudžių ryšių su komunistais, tokios laisvamųjų draugijos pastaruoju laiku kai kur (Vokietijoje, Čekoslovakijoje, Lenkijoje ir kitur) buvo uždarytos. Nežiūrint to, komunistų inspiruojamos Proletariškos Laisvamųjų atstovai puikiai pritelpa prie tradicinių – buržuazinių laisvamųjų draugijų. Kad tarp vieno ir antrųjų tikslų yra tam tikras bendrumas, mums iškalbingai patvirtina pastarasis tarptautinis buržuazinių laisvamųjų kongresas Prahoje, įvykęs š. m. balandžio mėn. 11-14 dienomis. Kaip praneša spauda, kongreso metu laisvamųjų karštai sveikino komunistų atstovai. Be kitų kongreso darbų prarastas nutarimas susijungti su bolševikų bedievių (bezbožnikų) sąjunga. Savo kalboje kongreso pirmininkas Terwagne pažymėjo, kad laisvamieji dabar daugiausia vilčių deda į Sovietų Rusiją ir į bolševikų rankas pakliuvusią Ispaniją.

Grįžtant dabar prie mūsų laisvamųjų, tenka klausti, ar gi ir ji yra komunistų proletariškojo Laisvamųjų Internacionalo inspiruojama ir slaptai vadovaujama? Kol kas to mes dar neteigiame. Tačiau faktas, kad Lietuvos Komu-

nistų Partija jau nuo seniau deda visas pastangas (plg. jų „Balso“ 1929 m. 1 nr.) „viešai, o jei kur negalima viešai, tai... pusiau viešai arba net slapčiai“ steigti „darbininkų laisvamųjų ratelius“¹.

Suprantama, tokie darbininkų laisvamųjų rateliai turėjo būt inspiruojami ir vadovaujami išimtinai pačios Kompartijos vadovybės. Iki 1935 m. į „Kultūros“ būrelius ir „L. Etinę Kultūros Draugiją“ buvo žiūrima kaip į buržuazinės laisvamųjų vienetus ir dėl to jų veikla Lietuvos komunistams atrodė esanti nepakankama. Tačiau 1935 metais, būtent po 7-ojo Kominterno kongreso, kada liko pakeista Lietuvos komunistų kryptis, Lietuvos komunistų nusistatyta sudaryti „bendrą frontą“, „liaudies frontą“ su jiemis artimomis organizacijomis, eiti į jas ir net savo iniciatyva organizuoti jų skyrius². Dėl to nenuostabu, kad pas-

ganas „Balsas“ 1929 m. 1 nr. 19–20 p.: „Laikas pradėti kurti įvairiuose Lietuvos kampuose darbininkų ir valstiečių bedievių rateliai. Tie rateliai gali būti kuriami įvairiais vardais, kaip ana „bedievių rateliai“, „darbininkų laisvamųjų rateliai“, „valstiečių laisvamųjų rateliai“ „darbininkų ir valstiečių laisvamųjų rateliai“ ir pan. Jų visų vyriausias uždavinys turi būti skleidimas tikrai mokslinių pažiūrų į tikybą, skiepijimas istoriniai materialistinės pasaulėžiūros į tikybą, kova su tikibiniais prietarais..., platinimas bedieviškos literatūros ir t. t... Reikia rūpintis, kad darbininkų ir valstiečių bedievių ir laisvamųjų rateliai kurtųsi viešai, o jei kur negalima viešai, tai reikia organizuoti pusiau viešai arba net slapčiai. Slapsti rateliai turi statyti sau uždavinį išeiti viešumon“ (m. pbr. — *Aut.*).

taruoju laiku kai kurie ir „Laisvamanių Etinės Kultūros Draugijos“ skyriai (Kybartų, Užpalių ir kt.) ir „Kultūros“ būreliai (Telšių ir kt.) yra aiškiai patekę komunistų įtakon. Komunistai tai daro tikslu paimti laisvamanių skyrių vadovybes į savo rankas ir, galimas daiktas, visą Lietuvos laisvamanybės judėjimą inkorporuoti į Maskvos Proletariškosios Laisvamanybės Internacionalą.

Nežiūrint šių iš komunizmo pusės pastangų, vis dėlto mūsų „Laisvamanių Et. K. Draugija“, atrodo, kol kas oficialiai dar nėra susirišusi su Maskva. Tačiau tai anaiptol nekliudo mūsų laisvamanybei siekti tų pačių tikslų, kokių kad siekia komunistų Laisvamanybės Internacionalas. Būtų naivu manyti, kad mūsų laisvamanybe siekia tik grynai religijos išgriovimo, atsisakydama nuo to, kas po to turi sekti, būtent, nuo ekonomiškos ir politiškos tvarkos pakeitimo. Mes netikime, jog mūsų laisvamanybe, kad ir nebūdama kol kas tiesioginėje Kominterno žinioje, nevyentų tomis sugestijomis iš jo pusės, o mažų mažiausia, kad nebūtų pasidavusi bent liberalizmo iliuzijų (kurios, tiesą sakant, yra visai panašios komunizmo iliuzijoms) įtakon. Taip manyti,

rėt įvairių įvairiausias pagalbines legales ir pusiau legales organizacijas: kultūros, sporto, moterų ir panašias. Galime mėginti kurti „kultūros“ būrelius, laisvamanių skyrius arba laisvamanių organizacijas“... (m. pbr. – *Aut.*) (ž. Z. Angarietis, Lietuvos Komunistų Partijos Darbas VII Kongreso Tarimų Šviesoje. Kodėl liko pakeista Kominterno taktika? Riga. 6. IX. 1935 m. 15 p.).

rodos, mes turime pakankamą pagrindą. Antai, jau 1893 m. J. Šliūpas savo „atsiszaukime į dievoczius ir betikius“, pavadintame „Dievas, Danguis ir Pragaras“ yra pranašavęs, kad laisvamanybės pagalba bus įvykdyta tai, kas šiandien vyksta bolševikų Rusijoje, būtent, kad vieną gražią dieną žmonės „sukisz kryžius ir szventuosius į peczių, pavers, monstrancijas ir taures (kielikus) į naudingus sudynus, panaudos bažnyčias dėl koncertų, teatrų ar susirinkimų, arba jei jos dėl to netiktų, pavers jas į klėtis ir arklides, pakorins kunigus ir zokoninkes varpincyzioje ir negalės tiktai vieno daikto suprasti: kaip tai parėjo, kad nepadarė tai seniau jau. Szitas trumapas, greitas ir vieninteliai galimas procesas (m. pbr. *Aut*), žinoma, įvyks tiktai audroje ateinančios draugijiszkos revoliucijos, beje valandoje, kur kaip-gi sėbrus kuningijos – kuningaikščius, ponus, urėdninkus ir kapitalistus iszravės kaip piktžoles, o valstiją ir draugiją, lyginai kaip kad bažnyczia, nuodugniai iszmész su geležine szluota“ (m. pbr. *Aut*).

Šliūpas, būdamas rusiškojo socializmo ir anarchizmo mokinys, be abejo, pranašiskai atspėjo tai, kas įvyks Rusijoje, kur laisvamaniškųjų idėjų įtakoje buvo varoma kova prieš dorovę, religiją ir valstybę. Neabejotinai jis manė, kad ir Lietuva bus paliesta tos „draugijiszkos revoliucijos“ su visomis jos pasekmėmis. Tačiau

Dievas lėmė kitaip. Vis dėl to šitas pranašautasis likimas kartą pas mus neįvykęs, neabejotinai yra dar ruošiamas dabartinių laisvamųjų. Tiesa, mūsų laisvamųjų patriarchas dabar nebeprisako prieš „valstiją ir draugiją“ taip, kaip anais laikais. Tačiau jau tai, ką jis šiandien drąsiai pabrėžia yra kad ir netiesiogiai nukreipta ir prieš valstybę. „Draugijiszka revoliucija“, kurią šiandien ruošia ir pas mus komunistai ir socialistai ir kuri turi ateiti ir nušluoti dabartinę gyvenimo tvarką, žinoma, greičiausia įvyks tuomet, kai iš mūsų liaudies sąmonės bus išrauti religijos daigai. Dėl to laisvamanybe gali viešai ir nepasisakyti už revoliuciją ir komunizmą: ji, jau griaudama krikščioniškąją dorovę ir religiją, tuo pačiu ruošia kelią komunistų „draugijiszakai revoliucijai“. Nenuostabu, kad kartais komunizmo garbei laisvamųjų vadai nesigaili tokių epitetų, kaip pavyzdžiui: šių dienų idealas yra komunizmas ir kooperacija (J. Šliūpas savo kalboj š. m. laisvamųjų suvažiavime Šiauliuose).

Taigi, kad ir kažin kaip norėtum mūsų laisvamanybės neįtarti bičiulystėje su komunizmu, vis dėl to taip vienų, taip ir antrųjų tikslų, o iš dalies ir priemonių panašumas verčia mus su baimė žiūrėti į tai, kas mūsų laisvamanybės yra daroma. Taip manydami, mes anaip tol nenorime apie mūsų laisvamanybę manyti blogiau, kaip ir apskritai apie laisvamanybę. Mat, kiekviena laisvamanybe, kur ir kada ji bebūtų, veda ir turi

vesti į anarchiją ir revoliuciją. Labai teisingai žymus prancūzų istorikas Augustas Cochin savo veikale „La Révolution et la Libre-pensée" (Paris 1929) teigia, kad ir prancūzų revoliucijos paruošimo pirmąjį etapą taip pat atliko laisvamanybė.

Kad laisvamanybei nėra svetimi „draugijiskos revoliucijos" siekiai, rodo ir jos glaudūs ryšiai su socializmu, taip pat neatsisakančiu nuo revoliucijos. Jau minėto austrų socialdemokratų vado Otto Bauer knygelėje „Socialdemokratija, Religija ir Bažnyčia", kurią mūsų socialdemokratai yra išsivertę, yra šitaip „nustatomi partijos santykiai su „mūsų eilėse pasireiškiančia proletarine laisvamanybe" (67 p.): „Laisvamanybe yra daugiau prasilavinusių, toliau pažengusių proletariato sluoksnių pasaulėžiūra" (71 p.). „Socialdemokratijos gelmėse išaugusi laisvamanių organizacija turi atlikti svarbias funkcijas...: jau šiandien pažangiuose proletarų sluoksniuose turi išugdyti branduolius, iš kurių ryt dieną išsiskleis socialistinės kultūros diegai" (70–71 p.). „Socialdemokratiškas laisvamanis, revoliucijonieriškai siekdamas iškovoti proletariatui galią, turi suprasti, kad tai galima pasiekti tik visą proletariatą subūrus tai kovai. Savaimė suprantama, kad niekuomet negalima atsisakyti nuo savo laisvamanybės; bet laisvamanis socialdemokratas stengsis atkovoti savo klasės organizacijoms, visai klasių kovos gerovei ir tuos proletarų sluoksnius, kurie tvirtai laikosi religinių pažiūrų. Ver-

buodamas partijai narius, jis masėms sakys: „Aš esu laisvamanis; bet ir tie, kurie tiki dangaus viešpačius, mums, socialdemokratams yra pageidautini draugai kovoje su žemės viešpačiais".. (Paskui) jis taip kalbės: „Tu pasidarei socialdemokratu, kad kartu su mumis kovotum su šios žemės viešpačiais. Aš noriu, kad dabar, jau socialdemokratu būdamas, taip pat ir laisvamaniu taptum..." (80–81 p.). „Per laisvamanių pasaulėžiūros draugijas išugdyti grynai socialdemokratiško laisvamanio tipą – tai yra uždavinys, kurį atlikti Linzo (austrų socialdemokratų – *Aut.*) programa įpareigoja tuos draugus, kurie, būdami socialdemokratais, yra dar ir laisvamaniai" (81 p.).

Turint visa tai galvoje, darosi pilnai suprantama, kodėl 1931 m. spalio mėnesį įvykusiame Berlyne tarptautiniame laisvamanių kongrese buvo deklaruota, kaip pastebėjo ir mūsų „Vaga" (1931 m. 10 nr. 669 p.), tarptautinė laisvamanių unija iš dviejų laisvamaniškų organizacijų – masonų, su centru Briusely, ir socialistų, su centru Vienoj. Šitame pačiame kongrese buvo priimta tokia rezoliucija: „Laisvamanių sąjūdis nėra susijęs su bet kuria politine partija ir negali sutilti nei vienoj partijoj; jo (to sąjūdžio) vadovaujanti mintis yra socializmas; jo tikslas – visuomenės santvarka, paremta ekonominiu, politiniu ir dvasiniu išsilaisvinimu, nes tik socialistinė tvarka, gal mums užtikrinti neaprežtą laisvos minties ūgį. Dėl šito laisvamanių sąjūdis

laiko savo uždaviniu: remti socialistines partijas jų kovoje su fašizmu¹.

Po to, kas čia pasakyta apie bendruosius laisvamanybės tikslus ir uždavinius ir jų artimumą su kitų srovių tikslais ir uždaviniais, mums beveik ir nebektų kalbėti apie specialiuosius ir artimuosius laisvamanybės tikslus ir uždavinius. Visa tai savaime išplaukia iš bendrųjų tikslų. Tačiau dėl viso ko mes galime juos bent paminėti. Dr. J. Šliupas 1931 m. „Vagoje“ (8 nr.) tilpusiame savo straipsnyje „Bažnyčios reikšmė Lietuvoje kitados ir dabar“ taip formuluoja specialiuosius Lietuvos laisvamanybės tikslus ir uždavinius: panaikinti tautai „žalingasis“ konkordatas, atskirti bažnyčią nuo valstybės, įsteigti tautinę bažnyčią, dabartinę religiją pakeisti žmoniškumo, labdaringumo, dorovės ir artimo meilės „religija“ – tokią žmoniškumo „religiją“ su šūkiu: gerbkime kas gražu, dora ir sveika, Lietuvoje platina Laisvamanių Etinė Kultūros Draugija – mokykloje vietoj tikybos dėstymo įvesti: 1) palyginamosios religijų istorijos (žinoma, evoliu-

¹ Iš Berlyne įvykusio tarptautinio laisvamanių kongreso matyti, kad laisvamanybe turi glaudžių ryšių ir su masonais ir net yra sudariusi su jais uniją. Reikia pasakyti, kad tai nėra jokia naujiena: jau 18 š. pradžioje anglų masonai skelbė laisvamaniškąjį deizmą, o toliau prancūzų ir kitų romaniškųjų ir germaniškųjų tautų masonai visų uolumu laisvamanybę yra skleidę savo tautose. Paprastai sakoma, kad masonai yra laisvamanybės smegenys. Masonų ložos yra vykdomieji laisvamanybės organai.

cionistinės, kuri griautų tradicinę religiją – *Aut.*),
2) etikos (laicistinės – *Aut*) ir 3) evoliucijos (darvinistinės – *Aut*) dėstymą, moterystės srityje – įvesti civilinę metrikaciją ir, kaip paskutiniame Šiauliuose įvykusiame laisvamųjų suvažiavime (š. m. kovo 8 d.) buvo pareikšta, įvesti sterilizaciją, krematizaciją (lavonų deginimą) ir įsteigti laisvamaniškas kapines.

3. Laisvamanybės veiklos pobūdis ir plotas

Tikslai paprastai charakterizuoja ir veiklos pobūdį.

Svarbiausias dalykas laisvamanybės veikloje yra propaganda. Laisvamanis, kur jis bebūtų – ar dirbtuvėj, ar biūre, ar universiteto katedroj, ar kariuomenėj – visur turi varyti propagandą. Be propagandos negali būti praleidžiama nė viena proga. Nesvarbu, kas tą progą sudaro – prielanki ar neprielanki tau visuomenė, asmuo, mokslo ar valstybės įstaiga: jei tik ji tau leido kalbėti ar rašyti, tai ir naudokis. Nepraeik pro šalį, nepalietęs to, kas tau nepatinka – religijos, konfesijos, jos atstovų. Tegu iš to kai kas pasijuoks – nesvarbu: tu būsi savo padaręs – vis gal atsiras vienas kitas, kuris patikės tavo nuoširdumu ir gal būt pasakys, kad tu tiesą kalbėjai. (Prisimintinas Dr. J. Šliūpo minėjimas š. m. kovo 4 d. V. Teatre ir kitos viešos ir mažiau viešos iškilmės, kur laisvamaniams tenka dalyvauti).

Savo propagandoje laisvamanybe beveik niekad nevartoja įrodinėjimų, ji tik teigia. Masėms paprastai to ir tereikia. Juo mažiau įrodinėjimų ir juo daugiau sugestyvaus teigimo – juo ma-

sėms būna geriau. Gali teigti didžiausią nesąmonę, nonsensą, tačiau tai vadink mokslo vardu, apgaubk tiesos skraiste, prisidenk susirūpinimu žmonių gerove – ir bus tau garantuotas pasisekimas. Nesvarbu, kad tai aiški netiesa ir kad už tai gali tekti net prieš teismą atsakyti, – gana, kad tuo sudominai smalsiąsias mases ir sudarei sau prielankų efektą. (Prisimintina, kad ir „Lietuvos Žinių“ drąsieji „parodymai“ apie vaiko rožančiumi pasmaugimą Dzūkijoje ir apie įvykius Pažaislio vienuolyne, kuriuos teismas konstatavo, kaip aiškų melą). Teigk, teigk – vis į ką nors įtikės – štai metodas, kurį mūsų laisvamaniai yra puikiai supratę, geriau sakant, pasisavinę iš prancūzų ir kitų kraštų laisvamanių.

Dar viena būdinga laisvamanybei ypatybė yra nesiskaitymas su žodžiais, atviriau tariant, cinizmas. Niekur tur būt nerasi tokio negarbingų žodžių leksikono, kaip propagandinėje laisvamanių veikloje. Užtenka paskaityti J. Šliūpo veikalelius, pasklaidyti Amerikos lietuvių ir mūsų laisvamanių laikraščius ir brošiūras, pasiklausyti jų viešų kalbų, kad įsitikintum, jog ne šaltas ir rimtas tonas, bet pagieža, neapykanta, cinizmas, necenzūriški žodžiai yra beveik nepakeičiama priemonė jų kovoje su religija. Ir prisimeni tada didįjį laisvamanybės patriarchą ciniką Voltaire, kuris degdamas neapykanta Bažnyčiai yra pasakęs *E c r a s e z l ' i n f a m e !* – sutriuškinti niekšę. Nenuostabu, kad žinomas prancūzų publicistas Louis

Veillot savo veikale „Les Libres Penseurs“, rašytame didžiausio laisvamanybės triumfo Prancūzijoje laikais ir susilaukusiame net keliolikos leidimų, galėjo apie laisvamančius taip pasakyti: „Nuo to laiko, kai aš pradėjau juos studijuoti, aš negaliu jų judėjimo vadinti garbingu. Aš juos visada pažįstu, kaip smurtininkus, (violents) žemus (bas) ir pilnus apgaulės (pleins de fourbe). Jų darbo negaliu kitaip traktuoti, kaip tarnavimą Molochui, vainikuotam trigubu vainiku, vadinau: liberté, égalité, fraternité (laisvė, lygybė, brolybė)“. Toliau jis sako, kad net vieną savo straipsnių apie laisvamančius pavadinęs „Cinikai“ ir tai padaryti turėjęs pagrindą, nes tiek Voltaire, tiek ir kiti laisvamančiai yra buvę toki.

Pagaliau bene paskutinė reikšmingiausia laisvamanybės žymė yra revoliucingumas. Žodis „kova“ yra negailestingai visur linksniuojamas. Kalbų, straipsnių tonas dažniausiai būna kurstantis.

Štai pora būdingesnių pavyzdžių: „Imkimės už ginklo kol laikas yra! Kapokime aną hydrą, kuri ėda geriausią mūsų tautos dalį – bedniokus ir inteligentiją; ardykime anuos vortinklius, supintus aplink mūsų „ubagus dvasėje“ per išblyškusius Romos inkvizitorius... Kaskime urvus, kaip kurmiai, apačioje tironų dvasišku ir svietišku, idant pagaliau įpultų į prapuolenės duobę visi tie, kurie siurbia, lyg dėlės gyvastines sultis žmonių darbo, paskendusiu nežinėn ir bėdon“ (J. Šliūpas, Pro domo suo, Apszvieta 1893 m. 14–15 nr. 839 p.). Arba vėl:

„Kova, kova ne vienu, dviem, bet visais keturiais frontais, kova su tomis (iš religijos pusės — *Aut*) pastangomis yra būtina, nepaisant, kas tųjų pastangų būtų kaltininkas: žmogus, bažnyčia ar politinė organizacija... Akis už akį, dantis už dantį, kaip Senasis Testamentas sako, — be jokio kompromiso, dvejojimo ir delsimo reikia pilnu naujojo gyvenimo tempu varyti paskutinę žmonijos protinimo ir išlaisvinimo vagą. Visomis priemonėmis reikia valyti žmonių dvasią nuo misticismo, neoscholastikos, metafizinių ir panašių jiems rūkų, moksliskai (sic! — *Aut*), rimtai, bet prieinamai paaiškinant pagrindinius gyvenimo klausimus, kuriais rėmėsi, remiasi ir, be abejo, dar remsis visokio plauko senųjų tradicijų ir pasaulėžiūrų gynėjai" (Dr. Zak. Krujaulis, Dievai ir moterys „Vaga" 1931 m, 9 nr. 582 p.).

Laisvamanybės veiklos apimtis yra, palyginti, nemenka. Ji apima įvairias sritis ir įvairius darbo postus. Be tiesioginių savo veikimui pasireiškimo vietų, ji turi dar eilę pagelbinių; be asmenų, kurie būdami įvairiose daugiau ar mažiau atsakingose vietose ir kurie drįsta būti atvirais laisvamaniškų draugijų nariais, dar yra nemaža įvairaus rango žmonių šelpėjų, rėmėjų, tylių propagandistų. Tebūna mums leista šituos apibendrintus pareiškimus aiškiau precizuoti ir detalizuoti.

Imkime tiesioginę — atvirąją laisvamanybės veiklą. Kur ir kaip plačiai ji pas mus reiškiasi? Tiesa, „Laisvamanių Etinė Kultūros Draugija",

kaip vienintelė atvira ir vieša laisvamųjų organizacija, dabar yra daugiau apsirubežėjavusi populiariesne publika. Vis dėlto ir čia dalyvauja ne vienas mūsų universiteto profesorių (V. Čepinskis, Purėnas, J. Bagdonas, T. Šulcas, Gudavičius, Dubas, Vabalas - Gudaitis, Augustaitis ir kiti) mūsų valstybės tarnautojų (pav. J. Ilgūnas, Gedvilą – Telšiai, agr. Žukauskas – Joniškis ir kt.), jų tarpe net mokytojai (Ad. Rondonanskis, Ruzgas ir kt.), valstybės pensininkai (Ig. Protas ir kt.). L. E. Kultūros Dr-jos skyriuose, kurių dabar yra apie 50, dalyvauja ne tik eiliniai darbininkai, miesčionys, ūkininkai, bet ir savivaldybių tarnautojai, kai kurių organizacijų, kaip šaulių ir net jaunalietuvių organizacijų nariai. Tiesa, laisvamanybe savo vieša veikla dar neapima visos Lietuvos. Daugiau ji reiškiasi Šiaurės Lietuvoj (Žemaitijoj ir Šiaulių apskrity). Jos skyriai daugiausia neskaitlingi, narių moralinis lygis nepasižymi, apskritai imant, savo aukštumu¹. Vis dėlto, skyriai naudojami stipria finansine parama iš Amerikos lietuvių laisvamųjų (kai kuriems skyriams amerikiečiai yra įrengę laisvąsias kapines, knygynėlius ir net patalpas susirinkimams) ir prijaučiančių vietos inteligentų ar sulaisvamanėjusių amerikonių. Patys nariai dažniausiai būna mūsų aukščiau aprašyto pobūdžio žmonės, vadinas, propagandistai, moką, nieko nepaisydami, nesiskaitydami nei

¹ Apie tai plačiau žiur. kiek žemiau.

su tiesa, nei su garbingumu, veikti vietos žmonių tarpe. Kur jų žodis nepasiekia, ten jie siunčia spaudą – „Laisvąją Mintį“ ir jos leidžiamas, daugiausia Jono Kairiūkščio – Karušio parašytas brošiūrėles. Savo spaudos platinime jie dažnai parodo net pasimokytino pasišventimo. Pavyzdžiui, už savo pinigus nežiniom jie išrašo minėtąją „Laisvąją Mintį“, „Kultūrą“ ar kitą panašų laikraštį savo kaimynui ar vietoj veikiančiai (šaulių ar kieno kito) skaityklai. Nors oficialusis L. E. K. Dr-jos organas savo tiražu nėra didelis (c. 1000 egz.), vis dėlto, kas pažįsta jo turinį ir toną, ir žino, kaip ypač nekritiškas jaunimas tokius dalykus gaudyte gaudo ir dar nevienam duoda pasiskaityti, – nepasakys, kad ir toks tiražas nėra nepavojingas.

Be šitos viešosios ir sistemingos veiklos, kurią varo „Laisvamanių E. K. Dr-ja“ ir jos spauda, yra dar kitos instancijos, kurios taip pat viešai, nors ir pripuolamai dirba tą patį darbą. Čia galima paminėti, kad ir tokią spaudą, kaip „Liet. Žinios“, „Liet. Ūkininkas“, „Jaunimas“, „Moksleivis“, „Kultūra“, „Mokykla ir Gyvenimas“ (valstiečių liaudininkų), „Darbo Visuomenė“ ir „Visuomenė ir Mokykla“ (socialistų), „Partijos Darbas“, „Revoliucinis darbininkas“, „Tiesa“, „Darbininkų ir Valstiečių Jaunimas“ ir kt.¹ (komunistų). Be to, laisvamaniškųjų idėjų propaganda (ypač kas

¹ Ypatingai tuo atžvilgiu reikšmingi, „Balsas“, „Komunistas“, kurie pastaruoju laiku nebeleidžiami.

liečia laisvąją meilę, civil. metrikaciją) užsiima ir tokie geltonieji laikraščiai kaip „Sekmadienis“, „Šventadienis“, „Diena“, „Laiko Žodis“. Šita spauda (ypač valstiečių liaudininkų ir geltonoji), kaip žinoma, gana plačiai įvairaus rango ir išsilavinimo žmonių skaitoma.

Kai kurie iš mūsų rašytojų – beletristų ir poetų – taip pat daugiau ar mažiau yra pasidavę laisvamaniškųjų idėjų įtakai. Savo kūryboje jie randa galima tyčiotis iš Dievo, dainuoti apie laisvąją meilę, moters kūno kultą ir p.¹

Viešai, nors taip pat daugiau ar mažiau pripuolamai, laisvamanybe yra propaguojama ir mūsų universitete. Ypatingai tuo yra pasižymėję kai kurie Humanitarinio, Teisių ir Medicinos fakulteto dėstytojai. Su volterišku tonu jie kartais atakuoja savo jaunų klausytojų pasaulėžiūrinius įsitikinimus.

Pusiau slaptai yra nešama laisvamanybe ir į kariuomenę. Neseniai tarnavęs kariuomenėj vienas žinomo laisvamanių laikraščelio redaktorius,

¹ Plg. Juozo Kraliausko str-nį „Vedamosios idėjos luominių santykių novelėje“ (Lietuvos Mokykla 1936 m. 3 nr. 213–227 p.) ir B. Skl. str-nį „Išniekintos vėliavos ar Biblija“ (Rytas 1936 m. 67 nr. 6 p.). Čia pat reikia pastebėti, kad pastaruoju laiku išleistas ir „Sakalo“ premijuotas (sic!) buvusio trečiafrontininko Petro Cvirkos romanas „Žemė Maitintoja“ taip pat pasižymi stipria komunistiškai laisvamaniška tendencija. Plačiau apie tai skaityk Alf. str-nį „Už ką premijuojami toki veikalai?“ (Rytas 1936. V. 2. 100 nr.).

pundais yra gabenęs savo literatūrą ir ją dalinęs savo draugams. Tai darydavo net ir po to, kai iš tarnybos buvo pasitraukęs. Čia nekalbama apie propagandą žodžiu, kuri ne tik to vieno redaktoriaus, bet ir kitų laisvamanių buvo ir yra varoma draugų – karių tarpe. Gaila, kad tie, nuo kurių priklauso šitokių dalykų sulaikymas, dažnai tokiems propagandistams duoda valią.

Ypatingai susirūpinimo vertas yra laisvamanių propagandos darbas mūsų mokykloje. Nuo šitos propagandos nėra laisva ne tik gimnazija, bet net pradžios mokykla. Yra davinių, kad kai kuriose mokyklose mokytojai veda formalų religijos griovimo darbą. Teisingai galėjo J. Šliūpas š. m. „L. M.“ (3 nr.) pasakyti: „Mokytojų, laisvos minties žmonių, atsiras tokių, kurie pasišventę jaunimo auklėjimui, ir kuriems lietuvių rymo prie širdies, o laisvoji mintis – pasaulėžiūros idealas. Tokių aš pats pažįstu gana daug, kaip vyrų, taip ir moterų, prityrusių mokyklos darbe“. Tokie tatau mokytojai, kaip yra žinių, slapta vaikus taip paveikia, kad jie, vos spėję baigti mokyklą, jau oficialiai pereina pas laisvamaniškai nusiteikusius jaunimiečius (kur jų yra)¹. Kitur dėka slaptos laisvamanių mokytojų įtakos IV-jo skyriaus arba jau ir baigę mokyklą vaikai ima visai nusigręžti nuo religijos. Koks rizikingas dalykas palikti brendimo amžiuje jaunuolį

¹ Taip yra buvę su Klausučių k. (Biržų v.) mokyklos vaikais (plg. „Jubiliejinis Jaunimas“, 1934 m. 120–121 p.).

be religinių pagrindų, berods kiekvienas puikiai supras. Taip pat yra davinių, kad tokie mokytojai, formaliai priklausydami tautininkiškosioms ar neutraliosioms (kaip Šaulių, Vilniui Vaduoti ir kt.) organizacijoms, tų organizacijų susirinkimus taip pat panaudoja (žinoma, atsargiai) savo idėjų propagavimui.

Laisvamaniškųjų idėjų propagavimas varomas net per mokyklai skirtus vadovėlius. Prieš kiek laiko mūsų spaudoje buvo išreikštas pasipiktinimas dėl J. Murkos „Vaikų Darbymečio“ IV knyg., Esmaičio „Sakalėlio“ IV skyriui (1928 m.) ir J. Norkaus „Visuotinės Istorijos Vidurinei Mokyklai“ (Kaunas 1927 m., Sp. Fond.) ir kt. vadovėlių laisvamaniškų tendencijų¹. Šitomis pačiomis tendencijomis pasižymi ir Untulio, Viperio istorijos vadovėliai, kurie vis dar kai kur ir kai kieno tebevartojami mūsų gimnazijose.

¹ Plg. K. Bajerčius, Antireligiški „žygdarbiai“ per mokyklų vadovėlius, „Rytas“ 1930. XI. 24, 680 p.; K. Berulis. Susirūpinkime mokyklų vadovėliais, „Tiesos Kelias“ 1932 m. 10 nr. 674–680; A. Jakštas, Kas mūsų vaikams mokyklose dėstoma, „Liet. Mokykla“ 1924 m. 10 nr.

4. Mūsų nusistatymas laisvamanybės atžvilgiu

Tai, kas mums praktiškai ypatingai turėtų rūpėti, tai deramas nusistatymas laisvamanybės atžvilgiu. Kai kas, ypač iš kultūrinės autonomijos šalininkų, mano, kad laisvamanybe yra normalus mūsų gyvenimo reiškiny. Kiti ją laiko, kaip malum necessarium – neišvengiamą blogybę. Praktiško nusistatymo laisvamanybės atžvilgiu klausime, pirmieji laikosi principo – *laissez faire, laissez passer*, vadinasi, tegul ji daro, ką nori, tai jos reikalas. O antrieji, pripažindami tolerancijos reikalą atskirų asmenų – laisvamanių atžvilgiu, vis dėl to pačios srovės negali laikyti normaliu gyvenimo reiškiniu.

Mūsų manymu, ši antroji pažiūra yra teisingesnė. Šiaip ar taip laisvamanybe yra blogybė. Tiesa, ji nėra nauja, nes, kaip pastebi mūsų jau minėtas prancūzų publicistas Louis Veuillot, „jokia blogybė pasaulyje nėra nauja. Bet nauja ir pasibaisėtina yra tai, kad ta blogybė (laisvamanybe) patinka publikai, teikia jai pasismaginimą“. Louis Veuillot savo veikale „*Les Libres Penseurs*“ iškelia pasibaisėtinas moralės be Dievo, kurią skelbia laisvamanybe, pasėkas. Kad šitos pasėkos

paaiškėja ne taip greit, tai savaime aišku. Net ir nutraukus ryšius su Dievu, habitualiai dar vis jų laikomasi. Tačiau kas įvyksta tada, kai vaikai yra auklėjami iš mažens be Dievo? Tai mums pakankamai gerai rodo prancūzų betikybines mokyklos mokinių – nusikaltėlių statistikos. Ir štai pas mus laisvamanybe jau ruošiasi steigti betikybines mokyklas (plg. „Laisv. Mintį“ š. m. 3 nr.) ir tuo reikalu yra nutarusi steigti specialų fondą (plg. „Židinį“ š. m. 3 nr. 337 p.).

Laisvamanybe, pataikaudama žemesiems žmogaus linkimams, visuomet turės pasisekimo. Kaip teisingai pastebi vienoje savo knygelėje dr. J. Liasauskas, „visada yra dorovėje pašlijusių žmonių, kurie laukia, kad kas jiems pasakytų, nesą Dievo, nei mirtingos sielos, o taip pat nei amžinos bausmės, nes jiems rodomi, jog gana pasakyti – nėra ir nebebus to, kas yra. Tokie žmonės greičiau sutiks būti beždžionės ainiai, negu atsakomingi žmonės“. Atrodo, kad laisvamanybe iš tikro tik tokiais žmonėmis ir tenori remtis, nes, kaip rodo faktai, ji savo narių tarpe sąmoningai toleruoja nedorovingumą. Kaip liudija pats buvęs laisvamanių veikėjas ir artimas dr. J. Šliūpo bendradarbis mokyt. Ed. Levinskas: „laisvamanių beveik pro pirštus žiūrima į dorovę. Jų tarpe yra girtuoklių, dvasios paliegėlių, o tuo tarpu jie yra priimami ne tik eiliniaus „L. Etnės Kultūros Draugijos“ nariais, bet dar išrenkami „provincijos skyrių pirmininkais“ („Pasaulėžiūra“

1934 m. 8 nr.). Kad laisvamųjų dorovinis lygis nėra aukštas ir kad to lygio pakėlimu jų vadais nesisieloja, parodo ir šis „Židinio“ bendradarbio pastebėjimas: „Kaip materialistinė pasaulėžiūra realizuojama konkrečiame laisvamųjų gyvenime, vaizdžiai parodė L. E. K. D-jos skyrių atstovų pranešimai. Pasirodo, kad laisvamaniai savo tarpe toleruoja konkubinatus, savo mirusių artimųjų laidojimą sodybose, darželiuose ir net tvartuose (Kupiškis), vaikų nekrikštijimą, jų atiminėjimą iš religijos pamokų mokyklose ir t. t. Nenuostabu, kad kai kurie iš tų pačių laisvamųjų (pav. mok. Ed. Levinskas), įsitikinę, į ką veda praktiškame gyvenime laisvamanybė, pasistengia nutraukti su ja ryšius. Susirūpinimo savo narių moralinio lygio pakėlimu suvažiavime mažai tebuvo matyti. Atrodė, kad šis klausimas laisvamanybės vadams mažai terūpi. Tiesa, savo kalboje apie etiką ir gyvenimą dr. J. Šliūpas pabrėžė – „nedaryk kitam to, kas tau nepatinka“, tačiau tai ir buvo beveik viskas, ką jis pozityviai etikos reikalu yra pasakęs. Tačiau, ar šitoks teigimas gali iš viso turėti kokios reikšmės, kai čia pat daroma kitam, sakysim, katalikams, tai, kas pačiam neabejotinai nepatiktų, pav., vadinami jie fanatikais, tamsuoliais ir pan.“¹

Po to, kas čia pasakyta, gali būti aišku, kodėl laisvamanybė mūsų masėse ir jaunime darosi

¹ Žiūr. str. „Laisvamųjų suvažiavimas Šiauliuose“ „Židiny“ 1936 m. 3 nr. 337 p.

vis labiau ir labiau populiarai. Ji patinka masėms ir jaunimui dėl to, kad ji ne tik neuždeda jokios naštos, jokio atsakomingumo, bet priešingai – ji atpalaiduoja nuo visokių prievolių ir moralės varžtų. Ar gi mūsų jaunai valstybei, susirūpinusiai moraliniu atgimimu, gali būti kas pavojingesnio, kaip žaidimas negalvojančių masių ir trapių jaunimo silpnybėmis. Tai modaliniu atžvilgiu.

Kultūrinis atžvilgis laisvamanybė taip pat mums nežada nieko gera. Veltui šauksime: reikia pasukti mūsų kultūros laikrodį 100 m. pirmyn! Laisvamanybė ne tik šaukia, bet jau yra pasukusi 100 metų atgal. Ji taip tvirtai įsikibusi tebesilaiko darvinistinio evoliucionizmo, Büchnerio materializmo, Haeckelio monizmo ir Comte pozityvizmo, tų praėjusio šimtmečio mokslo srovių, kad gali Europos kultūros laikrodis suktis, kaip nori – ji nepajudės iš vietos. Taigi į laisvamanybę reikia žiūrėti, kaip į mūsų kultūros stabdį. Ji ne tik stabdo mūsų kultūrinę pažangą, bet dar organizuoja kadrus žmonių, kurie padėtų griauti tai, kas jau yra mūsų pozityvių kultūros darbininkų sukurta. Tuo atžvilgiu laisvamanybė, nežiūrint kad ji ir labai mėgsta dangstyti kultūros ir mokslo šydu, vis dėlto yra žalingas kultūrai veiksnys.

Socialinėje srityje jos vaidmuo, nors ir netiesiogiai, bet taip pat yra neigiamas. Kaip jau anksčiau buvo pastebėta, ji turi daug ko bendra su socialdemokratija ir komunizmu, kaip jų pa-

saulėžiūra ir kaip parengiamoji jų idealams fazė. Teisingai pastebi socialdemokratas E. Vanderfelde savo veikale „Socializmas ir Religija“ (Boston, 1915), kad socializmo pasisiekimas busias tada, kai išnyksiančios, arba bent susilpnėsiančios religijos; dėl to kova su religijomis esanti socializmui naudinga; tačiau diplomatiniais sumetimais socialistams, esą nepatartina atvirai dalyvauti laisvamaniškojo veikimo srityje: tai tedaro atskiros grupės, nepriklausomai nuo socialistų veikiančios ir į religijos vietą statančios „mokslą“, nes „mes galime apgalėti religiją tik statydami į jos vietą mokslą“ (22 p.). Berods nereikia įrodinėti, ką mūsų tautai ir visuomenei lemia komunizmas ar socialdemokratija. Jei valstybė randa reikalo apsisaugoti komunizmo propagandistų, ji turėtų neužmiršti to, kad laisvamanių asmenyje ji turi pastarųjų pirmtakūnus.

Taigi šiaip ar taip imsime, laisvamanybe mūsų tautai lemia tik bloga. Šitą jos nešamą mūsų tautai žalą jau ne nuo šiandien yra pastebėję nuoširdūs mūsų tautos mylėtojai ir veikėjai. Antai, dr. V. P i e t a r i s savo „atviroje grometoje į p. Joną Šliūpą“ („Apszvieta“ 1893 m. 14–15 nr. 827–840 p.) reikšmingai įspėja mūsų aušrininką, kad jis, skleisdamas mūsų tautoje bedievybę, daro jai didžiausią žalą ir iš viso kenkia jos tautiniams reikalams. Jis rašo: „Meskim dabar akį ant tavo darbų ir ant tavo ieškinių... Ant tavo paparčio aš matau tris prancūziškus žodžius: f r a-

ternité liberté égalité su visa jų pasekme. Ant to gi yra parašytas da žodis angliškas „Forword!“... Dėl pasiekimo šitų savo ieškinių tu ir kiti keli žmonės kaip pirmą įrankį paskyrėte platinimą socijališkų (suprask: socialistiškų) idėjų ir bedievystės. Platinimas minėtų idėjų tarp žmonių yra tai ne platinimas jų, bet darkymas svieto, ne nauda, tik didelis pavojus tautiškas. Bet tiek to. Pažiūrėkime iš kitos pusės ant to darbo. Mūsų tauta yra labai dievuotiška; platinant vidur jos bedievystę reikia užgauti jausmus beveik visos tautos, reikia susikauti su kunigija, kurią gođoja ir kurios klauso visa mūsų tauta. Kokios gali būti pasekmės tos kovos? Keli žmonės liks pasekėjais, o visa tauta vedama kunigais, atitrauks nuo tokių žmonių ir tokių darbų, kurie surišti nors kiek su bedievyste. Tarpo bedievių lietuvių ir tarpo kitų pakils smarkios neapykantos. Bedieviai, kaip neskaitlingi ir kaip užkrėsti bauriausia liga liks išstumti iš tautos. Iš piktumo jie jie kryps į vieną šalį, o dievotiški į kitą, baidydami ir vardo to, kurį nešioja bedievis lietuvis... Mūsų kampe tikėjimo negali atskirti nuo lietuvių ir vice versa... Jeigu būtų tavo idėjos geros, tai vis tiek jos per ankstyvos – apart vaidų ir žlugimo tautiško, nieko mums daugiau nedavė ir nesiūlo ateityje”¹.

¹ Kad J. Šliūpas ir kiti nepamanytų, jog Pietaris bedievybę laiko žalingą mūsų tautai tik dėl to, kad ji per ankstyva, kad mūsų tauta dar jai nepribrendusi, jis

Šitą savo reikšmingą įspėjimą dr. V. Pietaris rado reikalingą padaryti ne savo vardu, vadinas, ne asmeniškai, kaip tai 1928 m. yra padaręs, pav., prof. V. Šilkarskis taip pat atvirame laiške dr. J. Šliūpui, bet kaip „sąnarys Lietuvos": „Šituom tikiu išpildęs savo pareigą, kaip sąnarys Lietuvos, o ar tu, brangus viengenti, naudos iš to ar ne, tai į mane nėra priguli". Deja dr. V. Pietario balso J. Šliūpas nepaklausė, lygiai kaip nepaklausė ir kito nuoširdaus lietuvių „Aušros" poeto ir knygnešio Sil v. Gim ž a u s k o, kuris, gyvai susisielojęs daroma tautai žala skleidžiant joje „valnamanybę", šitaip rašė „Priesauszryje" (Krakowo 1886 m.): „Skelbti tokius mokslus, isz kurių iszeina, kad Dievo niasti, kad žmogus žvēris, kad jisai duszies netur: ar gi tai nebus sugiedinimas ir subiaurinimas lietuviszko reikalo? Užuoť szviesos neszti szalin – tamsybę, užuoť gidyklu padavinėti sergančiai ir vargintai Lietuvai nuodus, argi tai ne žemybe ir duszžudyste?! Argi tai mūsų guodotinoji lietuviszkoji intelligencija, szalies didi viltis, per Auszros priežastį turėtų Kristaus tikybies, kaipo brangiausio turto, nustoti ir pražūti bedievystėje? Jeigu Dievas būtų priesz mus, tai kas gi su mumis? Taigi tikė-

(Pietaris) pasisako dėl jos ir iš esmės. Jis sakosi toms bedieviškoms idėjoms „nepirīša", (suprask, nepriskiria) „jokios svarbos ne tik iš praktiškos pažiūros, bet ir iš filozofiškos pusės". Dėl to toliau jis ir kritikuoja materialinę pasaulėžiūrą, kuri neigia dvasinį pradą ir Dievo buvimą. Dievo nebuvimo materializmas negališ įrodyti.

kim, mylėkim ir vilkimies Dievop. Mylėkim draugi ir mūsų tautą. Meilę dėl prigimtos tautos pats Dievas idejo žmonių szirdyn, o Jėzus ant kryžiaus paszvente ją paskutinia savo iszkilminga ir gražia malda. Mylėkim mūsų tautą ir darbaukim dėl jos, nes toji tauta todėl jau verta mūsų meilės, jog isz giliausios senobies net iki sziai dienai yra tikra kentėjas tarpu tautu. Tikt mylėdami drauge Dievą ir tautą būsim tikrais tevinainiais. Tikt tuokart ir Dievas mumis palaimins, kai su Jome ir tarp savės busim vienybeje ir s a n d o r o j e; bet p r i e s z i n g a i, k a rą p r i e s z Dievą, t i k y b e p a k i e l u s, a i m a n a s, n e l a i m e i r p r a g a i s z t u v e m u m i s!" (m. pbr. — *Aut*) (28 ir 29 p.).

Dar neatėjo laikas vertinti, kiek šitų dviejų mūsų tautos vyrų teigimai yra įvykę ir vyksta mūsų tautoje. Tačiau kiekvienas, kurs daugiau ar mažiau pažįsta mūsų tautos gyvenimo raidą nuo „Aušros" iki šiol, gali drąsiai pasirašyti po tais reikšmingais išpėjimo žodžiais. Buvusi iki šiol vieninga mūsų tauta (bent tautiškai nusiteikusi jos dalis), nuo to laiko, kai tik pradėjo reikštis materialistinės pasaulėžiūros daigai, ėmė skaldytis, tarpusavyje kovoti. Kiek mūsų tautos sūnų dėka pasaulėžiūrinio atitrūkimo nuo visos tautos, atitrūko visam laikui ir nuo tautiškų jos interesų. Kas žino, ar ne todėl tiktai tokiu palyginti trumpu 50 metų laikotarpiu mūsų tau-

tos dorovinis lygis yra taip staigiai kritęs, kai tuo tarpu per šimtmečius dėka gilaus tikėjimo išsilaikė ypatingoje aukštumoje ¹.

Čia mes norime pacituoti didžiojo šių dienų mūsų kultūrininko, būtent prof. dr. P. R. Dovydaičio taip pat labai reikšmingus ir įspėjančius žodžius: „Jei yra ko baugintis žūti, supūvant iš vidaus didžiulėms tautoms, tai kiek kartų didesnis tas pavojus mūsų mažai tautelei? ir dar šio persilaužimo metu? Ar sumaterializėję žmonės, kuriems visa tikrenybė bus tiktai pojūčiais apčiuopiamas pasaulis, kurie neturės jokio aukštesnio vertybių mato, o tiktai ieškos tokio gyvenimo, kuris teiktų maksimumą smagumo ir minimumą nesmagumo, — ar šitokiems žmonėms dar rūpės koki tautiniai, visuomeniniai ar valstybiniai idealai? Tik aklam tai gali būt neaišku. Tat kas šiokiu ar tokiu būdu pas mus dirba ateistiš-

¹ Kad dorovinis puolimas rišasi su religijos netekimu t. y. su bedievybe, tai jau „Aušroje“ yra paliudijęs pats J. Šliūpas (Anžuolaitis). Palyginęs Prūsų lietuvių maldingumą ir dorovingumą su didžiosios Lietuvos maldingumu ir dorovingumu, randa pas pirmuosius tiek religingumą, tiek dorovingumą esant aukštesnį. „Mūsų Lietuvoje tokių karštų tikėjimo pasekėjų, kaip kad yra maldininkai, ėmė stigti... Brolijos jau ėmė gaišti; žmonės kas kart darosi svietiškesniais. Gailu tiktai, kad tūli svietiškučiai labai yra pasileidę (m. pbr. — *Aut.*). Aš čia noriu paminėti taip vadinamus „Jono vaikus“ (turbūt Keturvalakių „Jonvaikius“ — *Aut.*). Tos brolijos pasekėjai nepripažįsta esybės Dievo, atmeta bažnyčią — ar ji bus katalikiška ar liuteriška ar kalviniška — su

kam materializmui skleisti, raujant iš žmonių galvų ir širdžių aukšto idealizmo suvokimą ir juti-
mą—o stipriausias idealizmas tai tas, kurs pa-
grįstas krikščionių religijos—tas yra ne tiktai at-
silikėlis nuo žmonijos dvasios pa-
žangos, bet, žiūrint mūsų šių dienų tautinės
ir valstybinės padėties akimis, yra mūsų tau-
tinės gerovės ir valstybinės nepri-
klausomybės tikras duobkasys. Skau-
di ir liūdna tai tiesa, bet tiesa. Todėl su šikio
ar tokio pavidalo materialistiška pasau-
lėžiūra nepakeliui ne tiktai moksliskai
ar filosofiskai nusiteikusiam šviesuoliui, bet
ir kiekvienam savo tautą ir valsty-

jos imoniais ir kunigais, atmeta sąryšį tikėjimo su dora,
juokiasi iš nedarumo žmogiškos dvasės ir iš prisikėlimo
iš numirusių — žodžiu sakant, ta brolija yra netikėjimo
arba betikystės brolija. Ta brolija savo pažvilgyje susiarti-
na su šios dienos medegininkais (materialistais — *Aut*)...
Nugailėtina tiktai yra tai, kad „Jono vai-
kai“ tankiai nuskriaudžia artimą ant tur-
to, o juk kartais nepasibaidą nei jį nužu-
dyti (m. pabr. *Aut*). Jeigu tikėjimiško pamato doros
neužstoja kitas norint betikistiškas, tai jau žmogus nebe-
turėdamas paspirties grįžta į gyvuolį: kad-gi tokių pamatų
suteikti ir netikintiems, reikia kuo greičiausiai platinti moks-
lą mūsų žmonių tarpe. Mokslas diegs dorišką žiburį į šir-
dis ir tų, kurie nebesiprotauja su tikėjimu“ (*Aušra* 1884 m.
10—11 nr. 382—83 p). Tačiau, kaip matėme ir šiandien
laisvamųjų gyvenime mokslas nepajėgia įkvėpti didelio
doroviškumo.

bę mylinčiam ir jai gerovės linkėjančiam lietuviui"¹.

Po to viso, kas čia pasakyta, gali kilti klausimas, tai ką reikia daryti, kad šita blogybė būtų pašalinta? Nors mes sutinkame su faktu, kad gyvenimas niekad nebuvo taip idealus, jog jame būtų buvę apsieita be blogybių – filosofai net teigia, kad blogybė pasaulyje turi savo prasmę – vis dėl to mes negalime sutikti su tuo, kad blogybė būtų toleruojama. Tai sakydami, mes skiriame pačią blogybę ir asmenis, kurie jos laikosi. Kadangi *erare humanum est*, tad asmuo, kuris laikosi tos klaidos ar blogybės, negali būti nepakenčiamas ar niekinamas. Jei kas yra laisvamanis – tai jis toks yra tapęs arba dėl moralinio savo gyvenimo pasisukimo ta kryptimi, arba dėl įsitikinimo ar įtikinimo. Tiek vienu, tiek antru atveju jis nėra niekintinas. Priešingai, pirmu atveju jam padėtina susieškoti to, kas jam nepataikauja, bet padeda susitvarkyti, antru atveju – padėtina kritiškai patikrinti savo įsitikinimų tikrumą. Be šitų priežasčių, vedančių į laisvamanybę, dar gali būti ir kitos, pav., nepakankamas katalikiškos pasaulėžiūros pažinimas, arba naivus ir iškreiptas jos pažinimas, paskui pasirodęs kaip nesuderinamas su sveiku protu, arba, kas dažnai pasitaiko, pasipiktinimas religiją praktikuojančių,

¹ Dr. Pr. Dovydaitis, *Idealizmo pasaulėžiūros laimėjimai šių dienų filosofijoje, moksle ir literatūroje*, „Židinys“ 1926 m. 1–2 nr. 27–28 p.

ar ją net skelbiančių žmonių nekonsekvenciškumu. Turint visa tai galvoje, darosi aišku, kad sutvarky-
mas kai kurių dalykų pas mus pačius, gali padėti
užkirsti kelią žmonių susidomėjimui laisvamanybe.

Dėl pačių laisvamanybės vadų, inspiratorių,
būtų galima pasakyti beveik tą patį: jie išaugo
palyginti apgailėtinosiose religiniu atžvilgiu sąlygo-
se. Neapsišvietę tėvai religiją priešmokykliniame
amžiuje jiems pertiekė, gal būt, gana nevykusi-
būdu. Mokyklose, jie nerado galimybės savo
religinę pasaulėžiūrą pagilinti. Susidarytos kartais
karikatūriškos apie religiją pažiūros, beaugant ėmė
atrodyti naivios. Paskui jaunuoliškas žingeidumas
ir to laiko mada suvedė į pažintį su didžiausiais
materializmo, pozityvizmo atstovais (jų raštais).
Prasidėjęs reikštis jų skirtingas įsitikinimas,
kartais gal netaktiškai buvo užatakuotas iš tikinčių-
jų pusės ir tas jį dar labiau nustatė prieš religiją
ir jos atstovus. Nemokant vakarų Europos kalbų
ir jau pasenus neturint galimybių sekti žurnalų ir
naujai išeinančių mokslo veikalų, taip pat labai
lengva atsilikti nuo mokslo pažangos. Tuo būdu
net beveik bona fide gali susidaryti laisvamaniš-
kas nusistatymas. Dėl to, net ir į inteligentus
laisvamanius, manau, reikėtų žiūrėti iš šito ma-
tympunkčio ir jiems reiktų rodyti krikščionišką
užuojautą. Artimo meilė ir nuoširdumas kartais,
kaip faktai rodo, gali pakirsti ilgą laiką buvusį
neigiamą nusistatymą religijos atžvilgiu ir vėl grą-
žinti, arba bent priartinti krikščionybei.

Šitokio, manau, nusistatymo reiktų laikytis individualiuose santykiuose su laisvamaniais, kaip su asmenimis. Kas liečia pačią laisvamanybę, jos propagandą mūsų visuomenėje, mes turėtume laikytis kitokios taktikos. Pati tiesa ir tautos labas įpareigoja mus susirūpinti tuo, kas yra nesuderinama su mokslo tiesa ir kas neša mūsų tautai žalą. Dėl to, mes privalome budriai žiūrėti, kad nebūtų piktnaudojamos laisvamanybės propagandai atsakingos mūsų visuomenėje pareigos (universitete, mokykloj ar kitur), kad nebūtų ciniškomis pajuokomis pažeidžiami garbingi ir brangūs žmonių įsitikinimai, kad griežtai būtų draudžiamas laisvamanybės varomas negatyvios propagandos, būtent, kitų pasauležiūrų griovimo darbas (spaudoj, susirinkimuose, kariuomenėj, mokykloj) ir kad pats pozityvus laisvamaniškų idėjų dėstymas taip pat nepataikautų žemiesiems įgeidžiams ir nepateisintų mūsų visuomenėje nedorovės. Iš antros pusės kilnumas mus įpareigoja sine ira et studio nušviesti laisvamanybės keliamus klausimus pilnoje mokslo šviesoje ir išvadas, kurios seka iš jų prielaidų, taip pat parodyti visoje jų tikrumoje.

Gali dar kilti klausimas, kokio nusistatymo reiktų laikytis tuo atveju, kai susiduria asmens ir pačių idėjų klausimas. Tolerancija asmens atžvilgiu, reikalautų pagerbti asmenį, pav. kokių, nors sukaktuvių metu, tačiau jeigu yra viešai su pagyrimu minima drauge ir to asmens veikla –

pagarba tada būtų nevietoj. Tiesa, mes galėtume jį pagerbti privačiai, kaip asmenį, bet vieša pagarba reikštų pritarimą, arba bent užgyrimą jo laisvamaniškos veiklos.

Literatūra

1. *Bendrai apie laisvamanybę*

- Canet, Liberté de penser et la libre pensée, Paris 1912.
- A. Cochin, La Revolution et la libre pensée, Paris 1929.
- T. Doix, Liberté de pensée, Paris 1905.
- H. Heil, Das Freidenkertum, Paderborn 1922.
- W. Monod, Libres Penseurs et penseur libres, Paris 1904.
- Le Mouvement Sans-Dieu mondial en 1934 (Son plan pour 1935), žurnale „Unitas“ 1935m. 3 n.

2. *Apie proletarišką laisvamanybę*

- G. Bichlmair, Das proletarische Freidenkertum, Wien 1925.
- Z. Fischer, Die proletarische Freidenker, Innsbruck-Wien-München 1930
- M. d'Herbigny, Le „Sans Dieu“, Paris 1933.

3. *Apie laisvamanybės „pasaulėžiūrą“*

- Dr. Le m p p, Die Weltanschauung des Freidenkertums, žurnale „Wort und Tat“ 19 sąs. 1929.
- G. Canet, Nature et histoire de la liberté de Conscience, Paris 1907.
- Libert, La Moral laïque, Bruxelles 1924.
- Scalla, Education et Libre pensée, Paris 1903.
- E. Reichenberger, Der Kampf um die Leichenverbrennung, žurnale „Der Führer“ 1928.
- A. Witsch, Christliches Grab und Feuerbestattung, žurnale „Homiletische Zeitfragen“ 1929, 4 sąs.

Turinys

Autoriaus žodis

1. Lietuvių laisvamanybės kilmė ir esmė

Lietuvos laisvamanybė, kaip rusiškojo nihilizmo ir lenkiškojo pozityvizmo skolinys. – Buržuazinės ir proletariškosios laisvamanybės šakos. – Aktyvioji laisvamanybė ir jos plitimas Amerikos lietuvių tarpe ir Lietuvoje. – Nusivylimas intetigentų sferomis ir pasukimas į liaudį. – Laisvamanybės esmė – bedievybė, pridengta tariamai modernaus mokslo skraiste, bet faktinai besilaikanti praėjusio šimtmečio filosofinių srovių, kurios šiandien laikomos jau atgyventomis.

2. Laisvamanybės tikslai ir uždaviniai

Ne mokslas, ne kultūra ir ne žmonių dorovė yra laisvamanybės tikslai. – Pačių Lietuvos laisvamanių liudijimai apie jų tikslus. – Laisvamanybės ir komunizmo tikslų artimumas. – Užsienio ir Lietuvos komunistų pasitangos panaudoti buržujingą laisvamanybę savo tikslams. – Ką sako socialdemokratų vadas apie laisvamanybės ryšius su socializmu. – Ypatingieji mūsų laisvamanybės uždaviniai Lietuvoje.

3. Laisvamanybės veiklos pobūdis ir plotas

Propaganda, teigimas be įrodinėjimų, nesiskaitymas su žodžiais arba cinizmas ir revoliucingumas – būdingiausios laisvamanybės ypatybės. – Viešosios ir sistemingos laisvamanybės veiklos plotas. – Pripuolamoji laisvamanybės idėjų propaganda mūsų perijodinėj spaudoj ir gro-

žinėj literatūroj, universitete, kariuomenėj, pradžios ir aukštesniosiose mokyklose (žodžiu ir per vadovėlius).

4. Mūsų nusistatymas laisvamanybės atžvilgiu

Ar laisvamanybę galima laikyti malum necessarium – neišvengiama blogybe? – Laisvamanybe pataikauja žemiesiems žmonių linkimams ir tuo mūsų tautoje palaiko nedorovę. – Nesiskaitydama su mokslo pažanga, laisvamanybe stabdo mūsų tautoje kultūrinę pažangą. – Būdamas socializmo ir komunizmo pasaulėžiūra, ji ruošia mūsų tautoje dirvą socializmui ir komunizmui. – Dr. V. Pietario ir Silv. Gimžausko pranašiški įspėjimai dėl laisvamanybės, kaip žalingo mūsų tautai veiksnio. – Paties J. Šliūpo prisipažinimas „Aušroje“, kad areligingumas neša mūsų tautai nedorovę. – Materialistinė pasaulėžiūra, kurios laikosi laisvamanybe, yra mūsų tautos duobkasys – sako prof. dr. Pr. Dovydaitis. – Netolerancija laisvamei, kaip blogybei, ir tolerancija laisvamaniams, kaip asmenims.

Literatūra